

տի տակաւին առ ի մտանելոյ ի շարս լուսաւորեալ աշխարհաց, և առ այդ պէտք են լուսաւորեալ և շրջանկատ գլխոյ, մեծամեծ միջոցաց և գործունեայ արանց: Իմաստակը շատ, փայլունք հազարաւորք՝ երանի՛ զորս ոչ մասնեացէ տէր յորս ատամանց նոցա: Ընդհատելով զլծել բանիցս առ ի ոչ կարի տաղտուկ ի ձեզ արկանելոյ եմ և եղէց առ ի սրտէ բարեմաղթութեամբք առ նորին տարին

Հարազատ բարեկամ ձեր

Ս. Նազարեանց:

ՏԻԻՋԵԱՆՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՈՂԲԱԼԻ ՊԱՏԱՀՄԱՆՅ ՏԻԻՋՕՂԼԵԱՆՅ ՅԵՂԻՆ, ԵՒ ԻՒՐ ՀԵՏԵՒՈՐԴ Ի ՀԱՅՈՑ ՀԵՐՁԵԱԼ ԲՈԼՈՐ ԱԶԳԻՆ ԵՂԵԼՈՅ Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՆՈՒՊՈԼԻՍ:

Տիւզօղլեանց ցեղն ի Կոստանդինուպօլիս՝ յաւուրս տաճկաց տէրութեան. հին ցեղ, և յարքունի դրան յազգաց յազգս ծառայողք են. վասնորոյ բազում կերպ ազատութեան ֆերման ի նոյն տէրութենէն շնորհեալ էր ցեղի և հարց սոցա, որք ի վաղ ժամանակաց անուանէին զինքեանս ի հայոց լատինացեալ ըստ դաւանութեան:

Ի մերձ ժամանակս ի սերնդոց սոցա Յովհաննէս Չելէպին էր բազմաց յայտնի, այլ պարկեշտ, խոնարհ, ողորմած, ազգասէր առանց խտրելոյ ընդ հայ և ընդ ֆրանգ անունն. (որ այլոց ի նոյն ազգէ եղելոց յօյժ հարկաւոր, և իբր մասն հաւատոյ համարեալ է խտրել և անուանել զինքեանս ուղղափառ կամ կաթօլիկ.) սա. հայն սոյն այս Տիւզեանց բոլոր ցեղին համարեալ թէ միևնոյն թուէր հայ և կաթօլիկ անունն: Վասնորոյ 18 ամին, մինչ յօլնք կամէին ի ձեռաց հայոց ազգին մերոյ զսուրբ Յակոբայ վանքն՝ որ յԵրուսաղէմ յափշտա-

կեալ, յիշեալ Տիւզեան Յովհաննէս Չելեպին կենդանի, և յաչս տէրութեան սիրելի գոլով, իբր առաջին ջատագով և հետևողն ըստ պատուելեաց ազգին մերոյ այս Տիւզեանս էր, որ վերստին ունայնացան բաղձանք ազգին յունաց, և սուրբ Յակոբայ վանքն մեզ հայոցս մնաց:

Զյետ մահուան յիշեալ Յովհաննէս Չելեպուն մնացին որդիք՝ մեծն Գրիգոր և փոքրն Սարգիս Չելեպիքն, այնքան սիրելի եղեն յաչս սուրբան Մահմուտին, մինչ զի զամենայն արգելեալ գունաւոր հանդերձս զգենլոյ, ձիով մինչ ի թագաւորական պալատն գնալոյ, և մանաւանդ ընդ իւր իսկ թագաւորին ի միում շաբաթու երկիցս բերան առ բերան խօսելոյ կալան բացարձակ հրաման և համարձակութիւն, և գրեթէ թագաւորական գանձարանն կամ զարպխանայն ի ձեռս նոյն Տիւզեանց էր, մինչ ալլազգի իշխանք և խորհրդականք տէրութեան ի սոյն Տիւզեանցն ակնածութեամբ վերապատուէին, թէև ակամայ: Բայց ըստ որում ազատութիւն և հաշտութիւն է փորձանք մարդկային բնութեան՝ ըստ դարձուածս նոյն տէրութեան կանոնին 1817 թուին սեպտեմբեր ամսեան զարպխանայ Էմինի ստացեալ ռաւաջին ալլազգ նախարարն փոխարկեալ զալլ ոք՝ որ յառաջագոյն ի նոյն զարպխանայն Սահապայարութիւն, այսինքն քննիչ, և տամզաճութիւն արարեալ, այժմ զարպխանայ Էմինի կացուցանէ տէրութիւն:

Սոյն այս զարպխանայ Էմինին տեսանելով զյիշեալ Տիւզեանց յոյժ մեծածախ շուլլութիւն, գուցէ և վասն իւր օգտի, յաւուր միում ասէ ցԳրիգոր Չէլեպին. պարոն Գրիգոր, մեզ հօրկ է զարպխանայի ամենայն ելում մտիցն ծանօթանալ. ըստ որում տէրութիւն զմեզ յայս պարտաւորութիւն վերակարգեաց, պարտիմք ի հարկաւոր ժամանակին հաշիւ տալ տէրութեան. ուրեմն և դու պարտիս մի անգամ հաշիւ տալ մեզ, զի և մեք խելամուտ լիցուք օրպիսութեան թագաւորական զարպխանէիս:

Ո՛հ ազատ համարձակութեան մառախլապատ մէզն նսեմացեալ զնրբանրկատ բանականութեան զհալելին,

պատասխանէ նոյն զարպխանայ Էմինոյն Գրիգոր Տիւղեանն՝ թէ իմ հաշիւ տալն կարօտի յատուկ կայսերական ստորագրութեամբ հրովարտակին։ Լռեալ նախաբարն, ի դիպող ժամու ծանարտակաւ այսինքն արդայ կամ արգուհալ անուանեալ խնդրագրով յայտնէ տէրութեան, թէ մեծութիւն ձեր զմեզ յայս պաշտօն կացուցիք, գործն բոլորապէս ի ձեռս Տիւղեանց է, ես առաջարկեցի նմա հաշիւ տալ մեզ. պատասխանեաց թէ կարօտի ձերում մեծութեան հրովարտակի։ Արդ՝ զՔնչ բարեհաճութիւն ունիք առ այս։

Առ այս ծանարտակ տէրութիւն կայսերական ստորագրութեամբ հրովարտակ առաքէ առ զարպխանայ Էմինին, թէ այդ Տիւղեան հաշիւն ի վաղ ժամանակաց չէ տեսեալ ոք, ուրեմն հրամայեմ քեզ միանգամայն տեսանել զամենայն հաշիւսն։

ԱՆՅԱԶՈՂՈՒԹԻՒՆԻ ՏԻՒԶԵԱՆՑ

Զարպխանայ Էմինին ձայնէ առ ինքն զԳրիգոր Զեյպլին, և ասէ, կայսերական հրովարտակ կամէիր. ահա՛ բարձրագոյն հրամանն. պարտիս տալ մեզ զհաշիւն։ Պատասխանէ Գրիգորն՝ գլխոյս վերայ. և գնացեալ ի փոքր ֆոտիի, կամ փոշտի բարակ թղթոյ վերայ հինգ կամ վեց տող գիր գրեալ տալ ի ձեռս զարպխանայ Էմինոյն. թէ այսքան գումար ֆոտիինովիէ կալ. այսքան ոսկիք, այսքան արծաթ դրամք կան. և բոլորի գումարն է այսքան. և ի տէրութենէն՝ որ երեսուն երկու հազար քիսէ սերմայէ առեալ եմ և այսքան իրք կան հանդէպ նորա, հաւասար եղև ելեմուտն։

Հարցանէ զարպխանայ Էմինին աստ նշանակեալ գումարդ ի պատրաստե՞լ է. պատասխանէ Գրիգորն, այո՛ ի պատրաստի է. ասէ զարպխանայ Էմինին, գնա՛ ի միասին ժողովեա՛. զի եկեալ միանգամ աջօքս տեսից, զի տեսից, զի այսպիսի տէրութեան հաշիւն այսքան տող գրով չէ կարելի ընդունիլ։

Գրիգորն գնացեալ տեսանէ, զիւր խոստացեալ գումարի երից մասանց մինն հազիւ կալ. թող զանցեալսն

որք տակաւին չեն յայտնեալք: Ի յունաց ազգէ Եօրկի աղայ ոմն գոլով անտ ի պաշտօն զարպխանային խնդրէ ի նմանէ գնալ առ զարպխանայ Եմինին և յայտնել թէ խնդրէ Գրիգորն երեք օր ժամանակ. զի այսքան ոսկի ի թէ զամբի ջուրն կայ. այնքան ի հալլոց օճախն կայ, և նոյնքան յալլ տեղիս, զորս ի մէջ երկից աւուրց ժողովեալ յայտնեցից ինքեան: Եօրկի աղայն գնացեալ ծանուցանէ ըստ բանի Գրիգորին. պատասխանէ նախարարն զարմացմամբ. թէ ես հարցի նմա՝ թէ պատրաստ են. պատասխանեաց՝ թէ այո՛ պատրաստ են. և զհնչ է այս անհամեմատ խնդիրն. բայց հոգ չէ, թողում ինքեան երեք օր. սակայն մի կարասցէ ելանել ի զարպխանայէն մինչև ամբողջ զհաշիւն յայտնեսցէ:

Զյետ երկից աւուրց ի մի գումար ժողովելոյ ամենայն իրաց հաշիւ արարեալ յերեսուն երկու հազար քրսակիցն գտանի մետասան հազարն. իսկ քսանւմէկ հազարն մնալ աներևոյթ: Յայնժամ ի մէջ զարպխանայի որքան անձինք ի վերան այնր հոգացողութեան պաշտօնի կային. գլխաւոր անձինք թէ ի Տիւղեանց ցեղէն, և թէ յալլ ազգայնոց և յընկերաց նոցին. որք են ի Տիւղեանցն Գրիգոր և Սարգիս Զելէպիքն. Ազնաւուրեանց. (այս ազնաւուր անուամբ ի պօլիս երկու են. մին ի մեր հալոց, որ այժմ անդ սարաֆլար քեահեսար է. իսկ միւսըն ի նոցանէ, որ ի մէջ այս անյաջողութեան պատահեցաւ այժմ) Աթանաս աղայն, իւրեանց փեսայ՝ Յովհաննէս Ալեքսանեանն, Զամչեան հայր Միքայէլի եղբայր Յովսէփն, և Գրիգոր Մանասէովն. զսոսա զամենեսին եղին ի բանդի, զտունս, զխանութս և զօտայս ամենեցուն կնքեալ յանցեալ 1819, հոկտեմբերին քննեալ ըզբնակութիւն Տիւղեանց և զալլոցն. գտին զեկեղեցիս շինեալս ի մէջ տանց նոցին ծածկաբար: Վասնորոյ տեսանելով տէրութիւն թէ անհաւատարմութեան են նըշանք ամենայն ընթացք. այդ ըստ ինքեանց կաթօղիկ անուանեալ ժողովրդոց. սոյն օրինակ վճռական դատակնիք տալով:

Սէնէ պին իբի իւզ օթուզ պէշ, մուհարրեմին տէօր-տիւնտէ, տէօրտ սէնէտէն պէրու զարպխանէի ամիրէ

միւթասարիֆլէրինտէն նաշիհ ճիպիլի էթլէրինտէն մէօս-
տիւր օլան խըլանէթ իճիրայէ խզմէթ օլարաք. իկիրմի
պին քէսէտէն թէ վաճիւզ աքճէ զիմէթլէրինէ կէշիւ-
րուպ, եալըլար վէ քօնաքլերէ սարֆէն վարիսէ ըռա-
հաթ. վէ ինթշամլէրինէ սարֆէ տիււպ. վէ քէնտիլէ-
րինտէն մաստէ՝ միւթալիքլէրին խանէլէրինտէ քիլիսէ
պինա էտիւպ. քաթիլլիք փափաղլէրի կէթէրէրէք փա-
լիթահտիմտէ պաթէլիէ տին իճրա ճէսարէթինտէն. տիւզ
օղլուլարընըն ճէսաղը թէրթէպ օլունմուշտուր:

Ի 1819 հոկտեմբեր ամսեան զՏիւզեան Գրիգոր և
զՍարգիսն առ պապահիւմայիւն անուանեալ արքունի
պալատան մեծ դրամբ գլխատեցին, զորոց Միքայէլ եղ-
բայրն և զսոցա հօրեղբօր որդի Մկրտչն ի Եէնի քէօյ
անուանեալ ամարանոցն առաջի ծովահայեաց տան իւ-
րեանց կախեցին. և զՅակոբ անուանեալ եղբայր սոցա,
որ լերուսաղէմ գնացեալ էր, միւպաշիր առաքեալ ի
ձամլըճայ սասցեալ քաղաքն ընթռնեալ ի հոկտեմբեր,
12: Բերին ի Պօլիս, և եդին ի բանտի ընդ իւր Կարա-
պետ և Պօղոս եղբարց:

Բաց յայսցանէ և ալ 15 անձինք ՚ի գործս սոցա
գիտեալք են ՚ի բանտի, և կին մի Մարիամ անուն սո-
ցա ամուճայ Անտօնի կողակից է ՚ի բանտի. քանզի ՚ի
տան սորա երեսուն հազար քիսէի յատուկ ճէվահիրե-
ղէն ապրանք են գտեալ: Ալ և թէ սոցա կանայք և
թէ ազգականաց կանայք մինչ ՚ի վաթսուն հօգիք ՚ի
հայոց պատրիարգարանն բանտարկել առաքեալ են:
Հրամանաւ տէրութեան սոյն հոկտեմբ: 10-ին տիւզ օղ-
լուի եաշին այսինքն ամառնային տունն և զմիւս տուն-
սըն. զարշուի օտաներն բացեալ. բոլոր ապրանքն մե-
զաթով սկսան ծախել ՚ի կողմանէ տէրութեան. յորս
գտան անթիւ զանազան ապրանք. մինչ ՚ի լետին ոտից
ամանսն ևս վաճառեալ էին, և ի մէջ տանց իւրեանց
գտեալ էին ծածուկ մեծաշէն եկեղեցիք զարդարեալ ա-
մենայն փառաւորութեամբ. առաւել վասն այսր պատճա-
ռի յարգարադատ տէրութեան աչացն բոլոր տարձուած
կաթոլիկ անուամբ անձինք անկանելով. տէրութիւնն
՚ի հայոց պատրիարգարանն ֆերման առաքէ. պատրիարգն

ճանուցանէ բոլոր ժողովրդոց թէ ով ոք ընտ Տիւզեանց առ և տուր ունէր մինչ ցաւուրս երիս բերեալ զթէֆտէրն յալտնեսցին պատրիարքին. ով ոք ինքնին չըլայտնուի և լետոյ՝ ալլ կերպիւ իմացուի. խոստացել է տէրութիւնն զայնպիսին գլխատել. և ապրանացն տրել. առ այս երկիւղալի պատգամ ամենեքեան յալտնեալ են՝ մինչ 'ի երեսուն հազար քէսէի առնելիք և տալիք զհետ Տիւզեանց. և սոյն առևտուր անողքն ընտ նոսա ըստ մեծի մասին իւրեանց կաթողիկէն են. զի այնպէս փակեալ էին սոքա Ստամպուլու առ և տուրն 'ի ձեռս իւրեանց. զի մի տղան հայոց զօրասցին, 'ի մէջ այսքան անձանց միայն անձն մի զազազ Յարութիւն է գտեալ ազգաւ հայ երբեմն 'ի մէջ գործոց զարպիտանալի. և նա ողորմութեամբն Աստուծոյ մէկ տարի յառաջ հաշիւ տեսեալ բաժանեալ է 'ի նոցանէ. զի տէրութիւնն զսոյն զազազ Յարութիւնն քննելով անպարտ է գտեալ, և հրամայեալ է 'ի մէջ ֆերմանին լետ ալսորիկ ով ոք կաթողիկէ անուամբ 'ի պէկ օղին տուն ունիցի, կամ 'ի մէջ տան ծածկեալ եկեղեցի լինիցի յաւիտեան արքունի պաշտօնի մի ծառայեսցէ. վասնայսորիկ, որ սոյն զազազ Յարութիւնն հայ է իսկապէս, և անպարտ գտաւ 'ի հաշիւն, կացուցեալ է տէրութիւնն 'ի տեղի Տիւզեանց վերակացու զարպիտանալի գործոյն. նաև կամեցեալ է 'ի տեղի Մանսուէի զարպիտանալի սարաֆութեան գործոյն յատուկ 'ի հայոց ազգէն կացուցանել. բայց խոհականք ազգի մերոյ նկատելով թէ որոգայթաւոր պաշտօն է այն. հրնաբաւոր պատճառաւ լետս կացեալ 'ի սարաֆութեան գործոյն՝ Շամանթոյ անուանի հրէայ մի հաստատեաց տէրութիւնն 'ի տեղի Մանասէին:

Բայց 'ի գլխատեալ և կախեալ անձանց միւս բանտարկեալ արք և կանայք յանցեալ հոկտեմբերի մէկէն տակաւին 'ի բանտի են որոց ազատիլն Աստուծոյ է յայտնի:

Զյայսմ միջոցի և Ստամպուլու վէզիրն, որ Տաւութ օղլու ասացեալ կաթողիկի մեծաւորն էր, փոխեցին, և զՊրուսայու փաշայն արարին վէզիր, որոյ սարաֆն է 'ի հայոց ազգէն Փափազ օղլու ձանիկ աղայն: Յայսմ

վէջերի ժամանակին 'ի բանտի եղեալ անձանց 'ի բոլորից տունսն և 'ի կրպակսն եղեալ կայն վաճառեցին, 'ի բտնտէն ազատեցան երկու անձինք միայն. մին Չամչեան Յովսէփ աղայն, և միւսն Յովհաննէս տղայ մի 'ի հայոց ազգէն: Զկնի բոլոր կայիցն տիրելոյն. վասն առաւել հիւանդութեանցն թողին: Մնացեալ ազնաւոր օղլեանց երեք եղբայրքն Ալէքսանեան Յօհաննէս աղայի երեք եղբարքն և Աթանաս աղայն և Մանասէեան Գրիգոր աղայն 'ի մէջ բանտին 'ի ժանտամահէն մեռանելով, միւս մնացեալ զեղբարսն 'ի տեղի մեռանողացն եղեալ են կրկին 'ի բանտ. իսկ 'ի մէջ բանտի մնացեալքն թէ արք և թէ կանալք ազատելոյ լոյս չունին. միայն կարծիք է թէ յանձանօթ տեղի ինչ աքսորելոց են. բայց թէ և ոչ աքսորեսցին. թուի թէ և նոքա 'ի բանտի անտ մեռանելոցն են:

Իսկ Աթանաս աղայ ասացեալն որ իբր աթոռակալ կամ երկցփոխան 'ի վաղ ժամանակաց նոյն կաթողիկ ազգի Աբբաղոյ կողմն եղելոց կացուցեալ լինելով որպէս հաւատարիմ ամենեցուն. սորտ տան մէջն 'ի ներքոյ երկրի մեծ մահսէն այսինքն փոկրով և մեծ եկեղեցի շինած ունելով, որքան զանազան զարդարանք եկեղեցական պահարանք թուի թէ և 'ի վանուցն արբաղոց երբեմնապէս անդ պատահեալ են. նաև միւս անձանց թէ Տիւզօղլեանց, թէ Ազնաւորեանց, և կամ Ալէքսանեան Յօհաննիսի տանէն այնպիսի զարդարանք բազումք գտանելով ծանուցեալ են թափառորին թէ այսքան տեսակ զանազան եկեղեցական զարդարանք գտաք, որք մեզաթով ծախելու իրք չեն, զինչ հրաման առ այս բարեհաճիք:

Յատուկ ֆերմանով հրամայէ տէրութիւնն ուր ուրէք այդպիսի եկեղեցական զարդք գտցին, զբոլորն ժողովեսցին 'ի զարպախանայն, և նոցա ժողովելով զամենայն, մանաւանդ բազում անձանօթ գրեանք 13 սանդուկով յանցեալ դեկտեմբ. 31: Յատկապէս ֆերմանով առ հայոց պատրիարգարն առաքելով հրամայէ այսպէս:

«Պու քիլիսէէ միւթաալիք վէ այնընդայ իւրաքմ

օլան ճէմէն էշիալէրի միլլէթ էրմանիան քուլլէրէ
 չինամըմ օլունմուշտուր. պէ դէլիէսինէ պէշ իւզ պին
 «քուրուշ քաթուրիկ տէնիլէն թալֆէսինդէն էրմէնի փաթ-
 րիկի մարիֆէթիննէն թահսիլ զարպիսանէի ամիրէիէ.
 «էտայ. վէ տախի տէօլվէթ օսմանիէն հասըլ օլմուշ գէ-
 մանտան սապըք օլան շորուլթլար միւճիւպինճէ իւզ.
 «մինլէթ րայէ քայլթ օլմաղլան. էրմէնիլի էրմէ-
 ճնի րումուրում, եահուտիլի եահուտի. քալտըքի պու-
 լսէնալէրտէ քաթիլլիկ իսմիլիլէն պիր մէքտար ճէմա-
 ւաթ ֆէյտահ օլունմուշքի սուվալ էթտիրքտէ, էրմէ-
 ճնի իզտէերլէր իզնի հիւմայիւնիւմ օլմուշտուր. հէր
 «նէրետէքի քաթիլլիկ փափաղլարը վարիսէ. վէհէր հան-
 «կը էվտէ քիլիսէլէրի վարիսէ, քիլիսէրինի պէզ սուվալ
 «եըքըպ. վէ խարապ իտէսին, վէ փափաղլէրինի տահի
 «ճէմէն կէթիւրիւպ պիզլէրէ իֆատէ իտէսին. վէ պուն-
 «տան մատտէ հէրնէ քատար քաթիլլիկ իսմիլիլէն քիլի-
 «սէ վարիսէ քէնտինէ. 'իթահաթ էթտիրէսին. վէ է-
 «կէր 'իթահաթ էթմէլէնլէր զուհուր իտէրսէ, քափու-
 «մայ թաքրիր իտէսին. մալի սէնի, քաթիլ պէնիմ:

«Օ միսիլլէ 'իթահաթսըզ տտէմլէրին: Վէ պու-
 «ճիւմլէ էմրին էկէր իճրասընայ քուլթրէթին վաճ
 «իսէ, տէօլվէթէ թահաեուտէտէսին. վէ էկէր 'ի տա-
 «րինէ կիւվէնէրէք թահաեուտ էթտիրքտէն սօնղրայ 'ի
 «տարիսինէ քատըր օլմայըպ. զապիթլէրիմտէն պիր մահ-
 «լէտէ քաթիլլիք. վէ եահուտ փափաղլէրինի. վէ եա-
 «հուտ պիր մահլէտէ ճէմօլուպ քիլիսէտէլի 'ի պատեթ
 «էթտիրքլէրինի պուլաճաք օլտուքլէրինտէ. մալիւմիւն
 «օլմասընտայ պլմիշ օլսըն քի քիւլլիւէն թէքտիր օ-
 «լուրսուն. զիրայ հիւքմիւմօլան պէլտէլէրտէ պիր վէ-
 «զիշէն քաթիլլիք իսմի ճէմաթ պուլունմամալը. զիրայ
 «էսպաքի քատէմպէն իւզ միննէթտէն քայլըսընը թա-
 «ւնըմալը:

Եւ ալլ ալսպիսի սասուկադոյն հրամանք որ ըստ
 ամենայնի վճռոյ զօրուլթիւնն ալս է թէ 'ի մէջ տէրու-
 թեան օսմանցւոց ինքնաբոյս քաթիլլիք անուամբ ազգ
 և ժողովուրդք ունիլ ոչ կամի տէրուլթիւն օսմանցւոց.
 ալսու հրամանադրով առաքեալ եկեղեցական զարդքն,

թէ խաչք, սկիհք, սաղաւարդք եպիսկոպոսական չաթալ թաղք. ծանրագին շուրջառք. լատկացեալ մասունք. բաց 'ի 13 սանտուկ գրեանցն գին հատեալ են երեք հազար քիսէ ստակ զի ըստ մեծի մասին ճէվահիրեղէնօք զարդարեալ են. մանաւանդ գրեանքն անգինք. այս է լատկապէս լեօթանց հրաշից մին որ Աստուած զօրութեամբ աղօթից սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մեր որ այսքան ժամանակ, թէ այս զգեստուց դրամքն, և թէ իւրեանց վայելչութեան դրամքն, որ 'ի հայոց ազգէն մերմէ զանազան պատճառաւ ժողովելով լայնացեալ և ուռճացեալ էին նախատեսութիւն Աստուծոյ վերադարձուցեալ 'ի ձեռն արդարադատ տէրութեան ահա այսօր լանձնէ զմասն 'ի կորուսեալ կալիցն մերոց առ իսկ տէրն իւր. որ այնպէս մտադրեալ էին ժողով սոցին. թէ և այլ քանի մի տարի այսու լաջողութեամբ մնալին, համայնգամայն ցանկութիւն նոցա էր. որպէս զվիշապն անդնդալին կլանել զազգս հայոց: Իսկ նա, խախնամիչն եկեղեցւոյն մերոյ ըստ աղօթական բանից սրբոյն Նարեկացւոյն հրաշագործեաց լայնմ պահու, ուր հատեալ էր ակնկալութիւն վերանորոգման:

'Ի հետևութիւն կատարման այսմ բարձրագոյն հրամանի Կոստանդնուպօլսոյ հայոց պօղոս պատրիարքն նախապէս ժողովէ զգլխաւոր խորհրդական ութ ամիրայս հայոց ազգին. ընթեռնու զբարձրագոյն հրամանն և խորհրդով նոցին հրաման առաքէ եօթն. գլխաւոր անձանց և կաթողիկ ազգաց: 'Ի ներկայանալ նոցին յայտնեն զհրամանն և զխորհուրդն ասելով ահա տէրութեան հրամանն այս է. զքնչ ունիք պատասխանել: Նոքա տան պատասխանք թէ ըստ ամենայնի տէրութեան, և ձերուսմ սրբութեան հնազանդ եմք: Բայց խնդրեմք քանի մի օր ժամանակ տալ մեզ, որ և մեք զհասարակութիւն մեր ժողովեալ խորհեսցուք 'ի միասին, և յայտնեսցուք տէրութեանդ: Պատասխանէ խոհեմամիտ պատրիարքն. սիրելիք, տէրութիւնն ի մէջ հրամանագրոյն մեզ օր չէ յատկակուցեալ. զի և մեք կարողացուք առ ձեզ յատկացուցանել. ես 'ի ձէնջ ասացեալ հասարակութիւն ոչ ճանաչեմ. միայն այս եօթն անձինսդ գիտելով

գլխաւոր. առ ձեզ յայտնեցի զբարձրագոյն հրամանն և գերեք առաջնորդութիւն իմ. նախ՝ ի տէրութենէն պահանջեալ հազար քիսէ ստակն իսկոյն հասուցանել աստ որ տամք ի զարպիւնայն. երկրորդ. ի մէջ իմ թէֆտէրի նշանակեալ 98 ձեր տներն գտնուած կարգաւորքըն պարտիք անպակաս բերել առ մեզ. և երրորդ՝ բոլոր ժողովովն ձեր պարտիք հնազանդիլ սուրբ եկեղեցւոյն մեր. և ես ձեր եօթն անձանց անուամբ. զոր ինչ և պատասխանէք, զնոյն ունիմ տէրութեան թախտիբ առնել, որ է ըէպորտ տալ:

Ի վերայ այսր բանի շատ խնդրանօք հազիւ նոյն օրն ժամանակ ստացան ինքեանց. որ երկրորդ օրն պատասխանեսցեն, որ է 1820 և յունվարի սկիզբն. յօրում աւուր հայոց ազգն ուրախութեամբ շնորհաւորէին միմեանց զնոր տարին վասն փրկութեան և դարձման մօլորեալ ոչխարին: Իսկ նոքա զխորհուրդն նախախնամողին ոչ նկատելով ծածկաբար առ միմիանս ասէին անշնորհ լիցի սև տարի, Ապա եկեալ ի պատրիարգարանն ոմանք կամայ և ոմանք ակամայ յայտնեցին զհնազանդութիւն իւրեանց սրբազան պատրիարգին. ստորագրելով և կնքելով զնիկիական դաւանութիւնն, որպէս ընթերցեալ լինի ի մէջ սուրբ եկեղեցւոյն մեր: Իսկ այլքըն՝ որք տակաւին չեն եկեալ, պատրիարգն հրամայեաց բոլոր էսնաֆից, որ իւրաքանչիւր էսնաֆ տէֆտէրով յայտնեսցին. թէ նոյն էսնաֆի մէջ քանի անձինք կան նոյն ծիսովն և ինչ կողմն է բնակութիւն նոցին յականէ անուանէ, որ և զսոյն տէֆտէրն ժողովեալ բերին ի պատրիարգարանն հրամայեցաւ ի պատրիարգէն ծանուցեալ կրկին իւրաքանչիւրոց՝ թէ ահա թէֆտէրով և անուամբ յայտնի էք ի պատրիարգարանն ով որ գալ իւր կամօքն ի հնազանդութիւն, բարի է, իսկ զչեկողսն թէֆտէրով պարտաւորիմ յայտնել յարքունի դուռն:

Եւ առ նոյն եօթն անձինսն պատասխանեաց պատրիարգն. սիրելիք, տէրութիւն ոչ միայն զձեր հասարակութեան հնազանդութիւն եկեղեցւոյն մեր՝ պահանջեառաջարկէ մեզ. այլ և զնոյն 98 կարգաւորսն հարկաւ պահանջէ. ուրեմն պարտիք նախ զնոսա բերել աստ,

առ այս՝ իմաստուն և խոհեմամիտ հարքն աբբայի վանից՝ որքան և կային ի Պօլիս, յօժարութեամբ իւրեանց եկին ի հնազանդութիւն սրբազան պատրիարքին, իսկ այլ տեսակ կարգաւորքն, որք ըստ մտաց իւրեանց իմաստուն համարէին, զստինս ծնողաց խածանողք լիբանանու, որ է տիւրզու տաղի կարգաւէրքն իբր ծանր համարին յօժարութեամբ գալն ի հնազանդութիւն: Ի զօրանալ բռնութեան պատրիարքին խոստանան առաջակայք նոցին և զնոսա բերել ի հպատակութիւն: Եւ այսքան անցք, որք պատմեցան աստ սկսեալ ի 1819 հոկտեմբերի սկզբանէն մինչ ի 1820 յունվարի 15, որք ծանուցան մեզ:

Օրինակ ֆերմանին առաքելոյ ի հայոց պատրիարգարանն թարգմանեալ յօսմանցւոց լեզուէ ի հայ բարբառ: Զայս եկեղեցւոյ պատկանեալ և օրինաց ձերոց պիտանի եղեալ բոլոր անօթս կամ ապրանք հայազգի ծառայից մերոց հաւատացեալ եմք: Ընդ փոխարէն հինգ հարիւր հազար ղուրուշ ի կաթոլիկ անուանեալ անարգ ժողովոյն խորհրդով հայոց պատրիարքի արքունի փողերանոցին (այսինքն զարպխանային) յանձնելով հատուցի:

Նաև ի ծագմանէ անտի օսմանեան տէրութեան, և ըստ կանոնացն եղելոց առ այնու ժամանակօք, երեք ազգ ստորուկ յատկացեալ լինելով, այն է հայոցն՝ հայք, յունացն՝ յոյնք, հրէիցն՝ հրէայք: Բայց ընդ ամս ըստ այսոսիկ գլխապարտ անուամբ տեսակ իմն ժողովրդեան գոյացեալ է որոց ի հարցանելն՝ պատասխանին թէ հայ եմք: Բարձրագոյն հրաման իմ եղեալ է, զի ուր ուրեք և գլխապարտից կարգաւորք կայցեն, և յորում տանաղօթարան կայցէ, զաղօթարանսն առանց հարցանելոյ քակտեալ աւերակ արացես, և զկարգաւորսն իսկ բոլորովին բերեալ մեզ յանձնեսցես: Եւ բաց յայսցանէ որքան գլխապարտից անուամբ ժողովարանք լինիցին քեզ ինքեանդ հնազանդեցուցես. և թէ ապստամբ ոք պատահեսցի, դրան իմում յալտարացես կամ ինձ մատնեսցես. այնպիսի ապստամբ մարդկան ինչքն քեզ. և գլուխքն ինձ: Նաև այսց բոլոր հրամանաց կատարման եթէ կարողութիւն ունիս, տէրութեան գործով ցուց-

ցես. և եթէ կատարման ապաւինելով, զկնի սկսման գործոյն. անբաւական գտցիս առ կատարումն: Եթէ ումանք յարքունի պաշտօնէից իմոց ի միում թաղի ըզգլխապարտս, և կամ զկարգաւորս նոցին, և կամ ի միում թաղի ժողովել աղօթս մատուցանելն նոցա գտցեն, և քեզ յայտնի ոչ լինիցի, իմասցիս զի ըստ ամենայնի պատուհասակո՞ծ լինելոց ես. քանզի ուր ուրէք և իշխանութիւն կամ հրամանն իմ հասանէ՝ ոչինչ իւրք գըլխապարտ անուամբ ժողովուրդ ոչ է գտանելոց. վասնզի ի շնորհաւոր ծագմանէ անտի մերմէ բաց յերից ազգաց զալլ ոք ոչ ճանաչեմք:

